













## ԱՐՈՒՆԵԱՆՆԵՐԸ ՀԻՆ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐՈՒ ՔՈՎ

Արուեստները ժողովուրդի մը հոգին, ճաշակը կամ բանը նկարագրողը երեսուն կը ընդունեն։ Արուեստներով է որ մենք կը ճանչնանք ուրիշը կամ անորից ժողովուրդին մտաւորական մակարդակը։ Երբ կը տեսնենք Եգիպտական ճարտարապետական նմուշները, բուրգերը, խնայող կը մակարդակները թէ Եգիպտական ճաշակը մեծին, վիթխարիին կը յարէր, ու երբ կը տեսնենք Յունական քանդակի արձանները կամ քանդակները և կամ շէնքերը, կը հասկնանք որ Յունական ճաշակն ալ կը յարէր գեղեցիկին, սիրունին։

Հայ միայն համատու աշխարհի մը պիտի ձգենք ինչ ժողովուրդներու արուեստներուն վրան։

Ամենք առաջին անգամ Եգիպտացիները Այո ժողովուրդը որ Նեղոսի արգասաբեր Նիլոսին մէջ առած է իր զարդագուր մեր թուականին երեսուն կամ քառասուն դարեր, և զուգեց ալ աւելի առաջ իսկ, արուեստներու մէջ բանական յառաջդիմութիւն ցուցցած է։ Ամենք մանաւանդ ճարտարապետութեան մէջ յատ առաջադիմութիւն։

Եգիպտացիները կարենա թէ ճարտարապետութեան բնական տաղանդը մը ունէին, և իրենց կրօնքին արամադորութիւնները այդ տաղանդը արդաստարեցիկները Եգիպտական ճաշակը ճարտարապետութեան մէջ, ինչպէս վերը ընդերք, միշտ խորքին, վիթխարիին կը յարէր, և այս ճաշակին պատճառով չէին միթէ բուրգերը, Սփինքսը, Լափիրիսի փոխը և հակա կոթողները ու մեհանները՝ որոնք Եգիպտացիներու առաջինն էին ճարտարապետներն ըլլալը կը յայտնին։ Եգիպտացիները քան չէր անորոշոր այն պարսկական քանդակները, որոնց վրայ կը հիւանդ մենք հիմա։ Ուրախ որ գեղեցիկ քանդակներով բանուած ըլլալ պարսկական արձանը, կամ շէնքը, անոր աշխարհ ունի մըն է, բայց դէժ առջեւը հակա լուրջը մը, կոշտ, վիթխարի կոթող մը, կը զմայլի, կը հիւանաւ անոր վրայ։

Բուրգերը հակա յիշատակարաններ են, որ միշտեւ այսօր կը բարձրանան Եգիպտական անապատներուն մէջ։ Գարէ անգին լեւնէր են անոնք, որոնց միշտ մարդ կը զարմանայ, կ'ապշի երբ տեսնէ թէ անորը որդափ խուշոր թարթիկ կարծած են։ Այս բուրգերէն շատ կը դառնան, վաթիսն, փոխանաւորն չափ, Միսփիսի մօտեւ, Եգիպտական մեծին է Գիզայ անուանով փարաւոնի մը շինելու անածը 134 մէթր բարձրութիւնով, որուն շինութեան համար 100,000 զորքահրոնք 20 տարիներ աշխատած են։ Եգիպտական փարաւոնները իրենց յափտանական հանգիստը կը յուսալին զանից ապա հակա յիշատակարաններուն մէջ՝ զոր իրենց շինելու կ'ու ապլին իրենց կենդանութեան ատեն։

Այս տարրորման, հակա յիշատակարանները իրենց մէջ բազմաթիւ անեաններ անեանաւոր, գրեթէ 10 միլիոն շրջապատ ունին և աւազուտ առնապատներուն մէջ տնկուած խորճերը զարդ բան մը կ'ազդեն մարդուն, ու կը պարծին իրենց դարաւոր հմտութեան վրայ։

Մեծ բուրգին մօտ կը բարձրանայ հակա արձան մը՝ որուն գլուխը ճիշդ մարդու գլուխ է։ Ասիկա Սփինքսն է՝ որուն բարձրութիւնն է 20 մէթր, և երկարութիւնը 33 մէթր։ Գլուխը 9 մէթր է կ'ազդեն միշտեւ զազաթը, Լափիրիսի փոխը՝ որուն մէջ մտնողը ալ զուր չէր կրնար ելլել առանց առաջնորդի, հակա պայտան մըն է, զոր շինելու տուած էր ամենաբարձրագոյն ճարտարական իշխաններէն Ամենհոփթ (484—460 Ք. Ա.) որ կ'ուսուցէր և հայր պատմութեան, Եգիպտոսի քաջած և պատան է հին, այցելած է Լափիրիսի փոխի և զարմացած է անոր վրայ։ Այսպէս կը զրէ իր պատմութեանը մէջ։ «Տեսայ այս շէնքը և անբաժնաբեր զուտ։ Յոնքերու ոչ մէկ զորքը կրնայ անոր հետ բազմաթիւութեան զուրկը ոչ արուած աշխատութեան համար, ոչ ծախքին համար։ Եփիզի և Սամօթի քաղաքները հիւանդութիւն արձանին են, բայց բուրգերը մարդու կըցած ըսածն են աւելի գեղարարական և իրաւարարութեան մասնաւորապէս կըցած ըստ իրարմէն զուրկը իր յառաջդիմութեան զուրկը յուսանական ամենամեծ շէնքն է հին։ Լափիրիսի փոխը բուրգերն ալ կը զերգանցէ։ Բազմաթիւ և 12 պատմութիւն, որ չըլտապատուած են պատմութիւն որոնց դուռները իրարու զէմ զուրած են 6 հիւսիսէն և 6 հարաւէն։ Բարձրն ալ յարակից։ Ուրիշ պատ մը զանազան իր մէջ կ'առնէ, խնայողը երկու տեսակն, 1500 խոց ստորերկայ են, 1500 հողէն դուրս,

ընդամենը 3000։ Ես այցելեցի վերի խոցերը, այսպէս անոնց մը տարի առաջ, ալ զուգեմ ստուգութիւնով և իրեն ակաւառուս վրայ։ Գլուխը ստորերկայն անեաններուն, միայն ինչի ըստածը զիտեմ անոնց վրայ, որովհետեւ պահապանը իր շատու որ զանոնք ինչի ցուցնեն, քանդի, կ'ըսեն, անոնք այդ շէնքը կ'առաջանողներուն գերեզմաններն են։ Ուրիշն զորոյնք միայն պիտի կրնամ խոսիլ ստորերկայն անեաններուն վրայ, բայց վերի անեանները տեսած եմ, և զանոնք կը նկատեմ անոնքին բանը՝ որոնցմէ աւելի մեծ մարդ երբեք չինած է։ Արդարեւ մարդ չկրնար տաղանդաւ հիւանդէ այն անուն պահպանութեան վրայ անցորտուն և անեաններուն՝ որոնց ամենը շինուած է միակ թարի կտորէ մը։ Այսպէս նաեւ պատերը, որ ամեն տեղ զարդարուած են հարթ-քանդակներու պատկերներով, իւրաքանչիւր պատարի շուրջ կայ սինայաւոր մը՝ որ շինուած է կատարելապէս իւրաքան միայն ցած ճերմակ թարթիկ։ Ես...» (\*)

Եգիպտական ճարտարապետութեան իր միակնայնը, առաջ կրնանք ընդել նաեւ Գարնաթի պայտարին պատերը, զոր կառուցած է Անտաթիւս 103 մէթր երկարութիւն և 50 մէթր լայնութիւն ունի։ Ունի 134 հատ միակտուր և գեղեցիկ քանդակներով զարդարուած սինքր։ Այս սինքրն ճակատը կը բարձրանայ չորս չորս բարձր արձաններ։

Մեհանները և շինիմները Եգիպտական ճարտարապետութեան մէջ զիլաւոր տեղ մը կը զբաւեն։ Այս ժողովուրդը որ միշտ մահը զապափարը ունէր իր միջոցին մէջ, և որուն համար մեծ նշանակութիւն մը չունէին աշխարհի մեծ մեծ բարձրները, ճարտարապետութեան կը շնայէր, ունենալու համար մի միայն փառաւոր մեհաններ և շինիմներ, որոնց մէջ պիտի դառնէր իր մշտնջենական հանգիստը։ Մեհանները ունէին փառաւոր Սփինքսն, որ արտաւանդուն բնաւ կարան էր։ Սփինքսին բարձրագոյն կալին անեանները՝ թուրքերուն, իւրենց ծառաներուն և կարասներուն։

Շինիմները գեղեցիկ քանդակներով և շատ մը խորհրդաւոր պատկերներով զարդարուած կ'ըլլային։ Սինքրն ալ իրենց մէջ կ'ունենային շատ մը անեաններ։

Եգիպտոսի մէջ քանդակագործութեանը և նկարչութիւնը իրեն օժանդակ կը ծառայէին ճարտարապետութեան։ Մեհաններու և շինիմներու պատերը ծածկուած են հարթ-քանդակներով և ամենք ալ ներկուած են։ Առաջին անգամ ընտելութեան հետեւեցան և զանի ընդօրինակներն գրեթէ ինչպէս ճարտարապետութեան, նոյնպէս ալ քանդակագործութեան մէջ եգիպտական ճաշակը յարեցաւ խորքին և արհամար էր որ անոր չկրնար արտադրել այն գեղեցիկ արձանները կամ քանդակները՝ որոնցմէ ամենէն հիւսապետները, ամենէն գեղեցիկները արտադրեց Յունաստան։

Արձանագործութիւնը չկրնար այնքան զարդանալ Մարգարէի շէնքէն որ հիմա կը գտնուի Բաբիլոն Լուվրի թանգարանը, Եգիպտական արձանագործութեան մէկ հատակներուն է։ Տասնութհիւրդը հարստութեան ամեն արձանագործին ճաշակն և երեսակալութիւնը կը կապուին կրօնից շինարարութիւնը, ու երբ արձանագործը ալ չունի ճաշակ, կամ ըսենք, ճաշակը իրեն չէ, երբ իր երեսակալութեան սանձարձակ թիւղները կապուած են չորս ազդեցութիւնով մը՝ ինչ կը յուսանք որ արտադրէ ինչքան արձանագործը։

Նկարչութեան մասին Եգիպտական շինարարութեան ներքին մասերուն մէջ նկարներ կան՝ որոնց զանազան խիտ փայլուն են ու իրարու չեն խառնուած, բայց այդ նկարները հեռանկարի օրէնքներով ներկուած չըլլալուն համար կոշտ են։

Արշալի եգիպտական արուեստներուն վրայ։ ԱՇՆՑ Ե. ՊԱՅՄԱՆԻՆ

## ՎԵՆԵՐԸ ԳԱՏԵՐԻՆԻ ՄԵՋ

Գ.

Չեմ գիտեր թէ պատճառներ պիտի ունենամ նէ զորս տեսածի պէս կ'ըլլաւ իմ (մեկուսի) ստատան տեսնէ երեսու (բարձր) օրիորդ Աղանին, ամէն օր տեսնած նէ զեղի չեմ իմանար։

Շնորհակալ եմ (մեկուսի) ինչը ըլլալու էի որ խոսեցրուն հաւատարմէ։ Այդ չըլլալուց ետք ձեռն ուսկից աւելի Աղանի։

Շնորհակալ եմ, օրիորդ Աղանի շատ ձեռնար է։ Օրիորդ Աղանի խափէ կ'ուզէր, անուշ կ'ուզէր, կեանքի կ'ուզէր, սիրով կ'ուզէր, զենի կ'ուզէր, սիրով կ'ուզէր,

րեւի կ'էր ըսած Պարսկական ակեց տանակ մը տարի առաջ, ալ զուգեմ երեսակայեցէ թէ ո՞րքա յառաջանալու է այսօր այդ... հիւսանալութիւնը մեր կ'ենթադրէ մէջ։

Չպիտի ըսեմ թէ հոս ի՞նչ ետանդով կը փոխանակեն անոնք իրենց այցելութիւնները՝ մասնաւոր օրերու, թէ սորի ինչ հաստատով կ'ապասեն Բարիդ յոնաւարտուած... Լաւէ՛ր թուրքներուն թէ Գալիպոլիցի «Նիկի» ընդհանրապէս հպարտ են, թէ իրենց կարգացած վեպերուն հերոսներին կ'անգին կը ցանկան, թէ հակառակ իրենց դժուարած ընտելութեան (սուրին համեմատ) վերապէս կրնան ընդունիլ զոր օրինակ Ալիստարի երեստարգրի մը առաւանական հրաւերը, թէ... Բայց ի՞նչ հարկ կայ այս աւելորդաբանութեանը, Ալիստարի երեստարգրի պիտի ըլլար ամենուն համար ալ յոռետես զանաւոր։ Աւելի վարձարանէ նոր ընթացաւարտ կամ ինչից կրթութիւն ստացած յաւակներ օրիորդներուն կ'աւելանք որոնք երազներով ու մեծամեծ բարձրանքներով մեծ ըլլալուն համար ոչ կը նշարեն իրենց հիւսանալութեան կամ յառաջդիմութեան պիտի ըլլար ամենուն համար ալ յոռետես զանաւոր։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Գալիպոլիցի «Նիկի» ընդհանրապէս հպարտ են, թէ իրենց կարգացած վեպերուն հերոսներին կ'անգին կը ցանկան, թէ հակառակ իրենց դժուարած ընտելութեան (սուրին համեմատ) վերապէս կրնան ընդունիլ զոր օրինակ Ալիստարի երեստարգրի մը առաւանական հրաւերը, թէ... Բայց ի՞նչ հարկ կայ այս աւելորդաբանութեանը, Ալիստարի երեստարգրի պիտի ըլլար ամենուն համար ալ յոռետես զանաւոր։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Շնորհակալ եմ, օրիորդ Աղանին, անոնք մեծ հող մը աղաւթներ, չգիտեմ քանի մը օրէ մը քիչ քիչ անհանգիստ եմ... օրիորդ Աղանին կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

կ'աղաչեմ, օրիորդ Աղանին, անոնք զաւազեմ զուրեցեցէ՛ր։

—Բան մ'ալ չեմ ուզեր, ձեր ողջութիւնը կ'ուզեմ։

—Անուշ մը հրամանեցէ՛ր։

—Շատ լաւ, կ'ընդունեմ։

—Բնիկ բան մը պիտի հարցնեմ, բայց չիտանի պիտի գրուցնեմ, վասն զի շարաթ մը կայ որ կ'որդ պակաս չէ տուններուն մէջ. արկին Թերեզային առջեւի ակաւները չինուն չեն մի։

—Ետեւիններն ալ չինուն են։

—Ողջ ըլլաւ, ես կ'ըսեմ նէ ինչի չեն հաւատար... անուշ մ'ալ կը հրամանեց օրիորդ Աղանին։

—Ձեռնակալ եմ, օրիորդ Աղանին, մեզի մեծ հող մը աղաւթներ, չգիտեմ քանի մը օրէ մը քիչ քիչ անհանգիստ եմ... օրիորդ Աղանին կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Ուր Ուրիշներ Պարսկական ակեց տանակ մը տարի առաջ, ալ զուգեմ երեսակայեցէ թէ ո՞րքա յառաջանալու է այսօր այդ... հիւսանալութիւնը մեր կ'ենթադրէ մէջ։

Չպիտի ըսեմ թէ հոս ի՞նչ ետանդով կը փոխանակեն անոնք իրենց այցելութիւնները՝ մասնաւոր օրերու, թէ սորի ինչ հաստատով կ'ապասեն Բարիդ յոնաւարտուած... Լաւէ՛ր թուրքներուն թէ Գալիպոլիցի «Նիկի» ընդհանրապէս հպարտ են, թէ իրենց կարգացած վեպերուն հերոսներին կ'անգին կը ցանկան, թէ հակառակ իրենց դժուարած ընտելութեան (սուրին համեմատ) վերապէս կրնան ընդունիլ զոր օրինակ Ալիստարի երեստարգրի մը առաւանական հրաւերը, թէ... Բայց ի՞նչ հարկ կայ այս աւելորդաբանութեանը, Ալիստարի երեստարգրի պիտի ըլլար ամենուն համար ալ յոռետես զանաւոր։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

Օրիորդ Աղանին հոս Բուրճ կ'ընէ և կը մեկնի մոտավոր... ասոնք ալ միշտ ուրիշները վար զարնելու խոսքեր կ'ընեն։

քան նպատակով զիս աշխարհ բերին. ամէն պարագայի տակ չեմ արժեր որ մա զիւրթիւնը ինծի պէտք